
(Re)llegir / Llibres d'ara i d'antany

Absència, de Josep Carner: nihilisme i esperança

NARCÍS COMADIRA

Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi

narciscom@icloud.com

DOI 10.60940/ElsMargesv133np2024id428897

Resum: Lectura de la secció *Absència* del volum *Poesia* (1957) de Josep Carner, especialment dels tres poemes que mantenen lligams més estrets: «Si cal que encara et vegi...», «Cor fidel» i «Lleialtat». Se'n destaca la fidelitat del poeta a la pàtria i a la llengua, així com el nihilisme ontològic, que es posa en relació amb la noció carneriana de poesia a partir del comentari de «Creació del poema». Es fan diverses consideracions sobre el to nostàlgic i sobre el caràcter divers del conjunt de poemes.

Paraules clau: poesia catalana, exili, Josep Carner, *Absència*, *Poesia*, nihilisme ontològic.

Josep Carner's *Absència*: nihilism and hope

Abstract: A close reading of the section entitled *Absència* in Carner's collection *Poesia* (1957), in particular of the three most closely related poems in it, «Si cal que encara et vegi...», «Cor fidel» and «Lleialtat». As well as the poet's fidelity to the homeland and its language, the article dwells on the underlying ontological nihilism, which it relates to the idea of poetry that emerges from his «Creació del poema». The nostalgic tone of the whole and its diversity are also variously commented upon.

Keywords: Catalan poetry, exile, Josep Carner, *Absència*, *Poesia*, ontological nihilism.

Aquest llibre no és pròpiament un llibre com l'acostumem a entendre. És la darrera secció del volum *Poesia*, publicat el 1957, a cura de Marià Manent, amb un pròleg esplèndid que Jaume Coll va obviar lamentablement en la seva reedició d'aquell volum. Com és sabut, Carner va revisar la major part de les seves poesies, sobretot les més antigues, i les va ordenar temàticament en seccions per formar el volum, i va aprofitar títols o parts d'un títol de llibre per denominar aquestes seccions. Així, el títol de la secció *Ofrena* procedeix del títol del llibre *La inútil ofrena*, o bé *Cor quiet*, del llibre *El cor quiet*. Aquestes seccions contenen una majoria de poemes procedents dels llibres que els donen títol, però també molts d'altres. Només a *Els fruits saborosos*, *Lluna i llanterna* i *Nabí* coincideixen el títol de la secció amb el títol del llibre, que hi apareix sencer, sense altres poemes afegits, això sí, amb els textos revisats. A totes tres seccions hi ha el llibre sencer i res més. En el cas d'*Absència*, la secció que ens ocupa, no hi ha cap llibre previ que forneixi exclusivament de poemes la secció. Una bona quantitat de poemes d'aquesta secció procedeix dels llibres *Paliers* i *Llunyania*. I altres són inèdits.

La revisió que fa Carner al conjunt de la seva obra és una revisió de llengua, d'estil i de concepte, com diu Manent. Com més antics són els poemes, més radical és la

revisió, com és fàcil de comprendre. I això explica que a *Absència* la revisió no sigui tan profunda, excepte la de «Bèlgica», l'original del qual és del 1904.

Sempre m'he preguntat fins a quin punt Carner va intervenir en aquesta darrera secció del volum del 1957. El títol el va decidir ell? El va suggerir Manent? I l'ordre dels poemes, qui el va establir, Carner o Manent? Sabem que Carner enviava els poemes a Manent a mesura que els revisava. Què en feia, Manent? Com els ordenava dins de cada secció? Hi ha poemes, a *Absència*, que podrien haver estat situats en altres seccions del volum, per exemple «Adéus», que, evidentment, hauria trobat el seu lloc, sense discorde, a *Arbres*, o bé «Cançó d'un nom», que bé podria haver anat a *El cor quiet*. En tot cas, *Absència* és com és, sigui llibre o secció o totes dues coses.

Com tots els llibres de Carner, *Absència* conté alguns grans poemes i d'altres que semblen menors. Alguns d'aquests ho són si els comparem amb els grans. Alguns són circumstancials: «A Feliu Elies, convalescent», «Trànsit d'Enric Díez-Canedo». Però a tot el llibre hi ha una unitat que el travessa: l'allunyament de la pàtria i la desfeta del país. I això, unit a l'envelliment del poeta, als anys que té. Per la seva llargària, podria semblar que els dos grans poemes del llibre siguin «Dedicació» i «Creació del poema». Ho són. Però hi ha poemes més breus que són tan profunds, que la profunditat és el que els fa grans. Per exemple, «De lluny estant», «Cor fidel», «Si cal que encara et vegi», «Si em vaga», «Lleialtat»...

Ara no recordo si va ser Frost o Benn, o tots dos, qui va dir que mitja dotzena de poemes bons basten per fer un gran poeta. En el cas de Carner, aquesta mitja dotzena és una xifra irrisòria. Tots sabem que els poemes perfectes són, en Carner, una gran quantitat. Solament a *Absència*, aquella mitja dotzena ja se sobrepassa notablement. El llibre conté una bona quantitat de poemes extraordinaris. Tota la saviesa poètica adquirida per Carner durant els seus cinquanta anys d'escriure poesia sembla resumir-se en aquest llibre. Hi és tota concentrada, i per això aquest llibre conté tants poemes sòlids i durs com una pedra. *Absència* no és, ni de lluny, un llibre d'escorrialles. És un final gloriós d'una trajectòria inigualable.

Hi ha un poema que m'agrada especialment i que m'he après de memòria. Hi ha una afirmació que ens pot resultar sorprenent. Però, quan és, que Carner no és sorprenent? A vegades, ho és per una forma concreta, altres, per una paraula, altres encara, per un motiu impensat. El poema diu:

Si cal que encara et vegi, lloc meu i fe primera,
que sigui un dia de tardor i a seny d'estels,
i el llaurador fet ombra hagi deixat enrera
la plana ben escrita de versos paral·lels.

I en l'agombol del vespre, que alguna veu molt pura,
desgrani la tonada que el meu bressol oí,
abans que, sense termes i sense afegidura,
no em negui les parpelles la nit d'on vaig eixir.

Només això. Però comença amb un «si cal». No hi ha cap seguretat. Només el dubte. I la confiança en el fat. Després apareix el desig: el paisatge, la terra. El seu paisatge, la seva terra, personificada en aquesta imatge meravellosa de «la plana ben escrita de versos paral·lels». El paisatge de la tardor, i els estels reïntellant al cel. I després, el desig de l'agombol del vespre, l'enyorament d'una veu molt pura que desgrani la tonada de quan era un nadó. No diu les tonades, que hauríem d'entendre com les cançons. No. Diu la tonada. La tonada és la llengua i és la llengua desgranada per una maragalliana veu molt pura, la llengua en la seva genuïnitat i doble personalitat de tradició i també d'innovació dins d'aquesta genuïnitat que ve del fons dels segles. Des del bressol sentim una llengua, una tonada. Però qui formula el desig és algú que aquesta llengua l'ha treballada i enriquida, no solament amb neologismes, sinó també amb construccions sintàctiques, algunes agosarades. El desig del poeta és sentir aquesta llengua que és seva des del bressol, sí, però també que ell ha ajudat a afaïonar.

I aquest desig, el de la terra i el de la llengua, però, ha de realitzar-se abans que el no-res no dissolgui la vida del poeta, no li negui les parpelles. La nit, aquesta nit que no comença ni acaba ni s'hi pot afegir res, és, per mi, el no-res. Venim del no-res i hi hem de tornar. És aquell nihilisme ontològic de què parla Manent. Aquest nihilisme ontològic apareix també en un altre poema que és un altre dels meus preferits, «Cor fidel»:

A una dolor que va al delà del seny,
fa només l'Impossible cara tendra.—
El pur palau esdevingué pedreny:
els murs són aire, el teginat és cendra.

I, lladre d'aquest lloc desposseït,
palpant, caient, a poc a poc alçant-se,
el descoratjament roda en la nit,
rapisser del record i la frisança.

Jo sé d'on ve l'inesgotable foc
que animarà la morta polseguera.—
Veig l'últim monument en l'enderroc.
Jo pujaré, sense replans d'espera
cap al camí de l'alba fugissera
pel tros d'escala que no mena enlloc.

Aquest sonet és d'una enorme complexitat. Per començar, el sentit del poema depèn del títol. Un títol que, imprescindible, és descriptiu de la situació del poeta i és la clau d'aquell «Jo sé d'on ve...» del primer vers del primer tercet. L'inesgotable foc capaç d'animar la morta polseguera ve de la fidelitat. El sonet pròpiament dit comença amb la confirmació d'una decepció. Allò que volem, el desig, és impossible. I Carner escriu la paraula en majúscula. I aquest Impossible, tan ontològic com el nihilisme del poeta, només es mira amb simpatia el dolor desmesurat, el dolor forassenyat. Només qui pateix més enllà de tot seny pot suportar que el seu desig sigui impossible. Però encara no sabem quin és aquest desig. El poeta ara ens el definirà metafòricament, amb termes de la construcció. «El pur palau esdevingué pedreny: / els murs són aire, el teginat és cendra». Aquí ja intuïm què és el que és impossible. La reconstrucció del pur palau. Ara bé, el palau ensorrat, amb murs d'aire, és a dir inexistents, amb la coberta cremada, és anomenat pur. Ni vell, ni gran, ni bell. No. Perquè Carner parla d'un palau incontaminat, pur. Per tant, inexistent. El palau és la pàtria, i la pàtria «tal com l'hem somniada sos fills» no existeix, només és un somni. Després de la descripció física del palau ensorrat hi ha la destrucció moral. Aquesta ruïna està ocupada pel descoratjament. I com actua aquest lladre en aquest lloc desposseït? Doncs robant el passat, el record, i el futur, la frisança per reconstruir-lo. Ara és quan el títol del poema pren el seu sentit de clau: «Jo sé d'on ve l'inesgotable foc / que animarà la morta polseguera». Ve d'un concepte que només apareix al títol: de la fidelitat. Aquesta fidelitat provoca un foc inesgotable. I aquest foc ha de donar ànima a la polseguera de l'enderroc, pols morta d'una pàtria morta. Fins i tot, el poeta veu aquesta mort, aquest enderroc, com un monument. Monument honorífic, però també funerari, evidentment.

El darrer tercet és el més obscur pel que fa al nihilisme ontològic del poeta. Perquè en la pàtria ensorrada hi queda un tros d'escala pel qual pujarà el poeta fins a trobar el camí de l'alba. El camí, no l'alba. Aquesta alba, però, és definida amb la seva connotació més negativa. Carner hauria pogut escriure «cap al camí de l'alba lluminosa», per exemple. Però es fixa en l'adjectiu més negatiu que es pot aplicar a l'alba. El tros d'escala es justifica perquè ens trobem en una ruïna, evidentment, però tot i ser un tros d'escala inútil perquè no mena enlloc, malgrat això, el poeta hi pujarà, i no s'esperarà en cap replà. El sonet es debat entre el desig actiu de l'impossible i la força de la fidelitat, però acaba amb un *enlloc* germà de la nit del poema del qual he parlat anteriorment.

Hi ha un altre poema del tot emparentat amb aquests dos. És «Lleialtat», que tanca allora *Absència i Poesia*, el volum del 1957. El que m'interessa d'aquest sonet final són els dos tercets (la resta, fins i tot sembla procedir d'un altre poema anterior aprofitat...).

Ans que la nit final em sigui a punt,
al fatídic avui tombo la cara;
tan envilit em sembla ja difunt.

I un nou esclat de fe m'anima encara,
i torno, cor batent, a la llum clara
per galeries del record profund.

Apareix altra vegada la nit, aquella nit sense termes ni afegidura del primer poema que he comentat abans. També hi apareix el fatídic avui, que no és altra cosa que el pur palau enderrocat, potser amb alguna equívoca reconstrucció, però tan envilit que sembla difunt. Altra vegada el nihilisme. I apareix després, en l'últim tercet, altra vegada, l'inesgotable foc, la fidelitat, és a dir, la fe, que si en el sonet «Cor fidel» anima la morta polseguera, aquí anima el poeta, que torna, cor batent, a aquella alba de llum clara. Però, com ho fa? Pel tros d'escala que no mena enlloc? No. Tornar només li és possible per la memòria, per les machadianes galeries del record profund.

He repassat tres poemes d'*Absència* que considero encadenats i que m'agraden especialment.

Un dels poemes majors del llibre és «Creació del poema», ja ho he dit. I és un poema sobre la poesia, com el títol indica. Però, a mi, dins del context on em moc ara, el que m'interessa més és la descripció del no-res d'on brolla la vida. Aquell no-res que és la nit d'on el poeta va eixir (i a la qual ha de tornar). La poesia, el poema, el poeta, s'originen en aquest no-res, en aquesta contrada «morta» o bé «fadada». El que malda per néixer en aquesta nit no és un ocell gloriós, no, és un muricec, potser un dels animals més negativament considerats de tota la creació. *Muricec* vol dir, etimològicament, 'rata cega'. El poema, el poeta, és això, en el seu origen. El muricec, voltat de senyals d'absència, volia somoure aquell fossar del no-res. Era la «primera provatura d'una veu». Però el que produïa no eren més que xisclets humils. I es va produir el miracle, un àngel, la inspiració, l'àngel més Bell, no pas aquell del glavi tort del primer poema del llibre, va somriure lleument. I el xisclet humil va crear boscos, cims, fonts. L'ariditat va esdevenir art, vida. «Era el començament que començava». «Era el desert —amb el desig». El no-res necessita l'àngel, i no pas qualsevol àngel, per donar a llum la vida. Vol dir, això, que la nit d'on venim i que negarà les nostres parpelles és un mar estrany d'on pot brollar la vida, la salvació? No hem d'oblidar, aquí, que Carner, temptat pel nihilisme en diverses ocasions, era un home d'una profunda fe cristiana, com mostra al seu gran poema *Nabí*.

La història bíblica de Jonàs dona origen a *Nabí*. A *Absència*, apareix un altre personatge bíblic, al poema «Dedicació». En aquest poema hi ha tot un disseny de conducta davant d'allò que s'acosta, la mort. El poeta, que aquí s'identifica amb Moisès i li dona veu, manifesta el seu desig de ser una «guspira anònima de llum». I llavors apareix el destí de Moisès, que és el de no veure la terra promesa. Carner sap, o intueix, que ell tampoc no la veurà, la terra promesa, aquella pàtria «tal com l'hem somniada sos fills». Carner va tornar a Catalunya abans de morir, però només de viatge, per dir-ho

així, en una visita una mica fantasmal. Després va tornar a Brussel·les per morir-hi. «Si fossin el meu fat les terres estrangeres», comença el seu poema «Bèlgica», un vell poema repescat del seu primer llibre, *El llibre dels poetas*. Carner el canvia, esclara, i apareix a *Absència* perquè ara Carner descriu la seva situació terminal. Bonhomiosa, tranquil·la, però terminal. «La vida em diu que tan suau em deixa / perquè ho fa al so de la cançó que dic», diu el final d'un altre poema d'*Absència*, «Tardor sensible». La primera versió de «Bèlgica» no es titula així, no porta títol. Apareix a *El llibre dels poetas* el 1904, quan Carner tenia vint anys, però el poema és escrit un parell d'anys abans. Carner no sap encara quin país és aquell on voldria fer-se vell. Jo sospito que és una Catalunya com la que van somniar els noucentistes. És només molts anys després que, amb el condicionant del fat, la darrera versió comença: «si fossin el meu fat les terres estrangeres». I esclara, ara el poema ja té títol. Perquè les terres estrangeres són Bèlgica, on Carner va acabar fent-se vell i morint. Però la majoria de les imatges de felicitat de la seva vellesa són les mateixes que en la primera versió. Això sí, ara perfectament arrodonides. Són cinquanta anys d'aprenentatge poètic. El que és curiós és com el desig del poeta està ja configurat als divuit anys. Però no és pas estrany del tot. Bèlgica, encara sense nom en el poema, tenia tots els trumfos per ser un ideal per a un jove noucentista: era un país petit, civilitzat, amb abundància material, petitburgès, i a sobre catòlic. El que és extraordinari és la premonició que fa un Carner de només divuit anys del seu final. És l'aspecte profètic d'allò que llavors era solament un exercici poètic.

Ja sé que *Els Marges* és una revista acadèmica. Però el meu text no vol ser en absolut un text acadèmic. Són solament reflexions que em suscita la lectura d'*Absència*. I alguna d'aquestes reflexions és pura fantasia. Si jo hagués estat Carner —oh, gosadia pensar-ho!— hauria mirat de donar una mica més de gruix a l'última secció del volum *Poesia*. I hi hauria posat alguns dels poemes disseminats al llarg de les altres seccions. Perquè alguns dels poemes del volum són tan notables —i tan temàticament germans— com la majoria dels poemes que hi apareixen. Hi hauria posat, per exemple, tres poemes «belgues» com ara «Ostende, 31 desembre 1949», que tanca la secció *Llunari*, «Tardor de Bruges», que apareix a la secció *Mar*, i «Les dunes», de la mateixa secció. Haurien fet bona companyia a «Bèlgica», que potser queda una mica despenjat temàticament enmig dels altres. I hi hauria inclòs —és només un exemple— poemes com «Lloança de l'octubre», «Cant de tardor», «País perdut», «Començament», tan parent de «Creació del poema». Hi hauria donat cabuda a poemes com «Plany de febrer», «Tots sants», «Alta nit» i «Sota una boira de tardor». I no hi hauria fet cap nosa un poema com «Illa». Bé, perdonin aquesta meva gosadia de voler arrodonir la secció final del volum del 1957. Però ja he expressat els meus dubtes en començar de si va ser Manent o va ser Carner qui va decidir quins poemes anaven a cada secció. En tot cas, *Poesia* del 1957 és meravellós i *Absència*, la seva última secció, és un llibre corprenedor que conté alguns dels poemes més profunds i punyents i perfectes del seu autor. *Absència*

és un llibre d'una tristesa terminal i devastadora. D'una nostàlgia infinita. No exempt, però, de guspires de pàl·lida esperança, de dolcesa, que, malgrat tot, encara malden per mantenir-se vives.

Sant Feliu de Guíxols, 14 de febrer de 2024